

СЪЩНОСТ И ОЦЕНКА НА АГРОХРАНИТЕЛНИЯ ГАВЪРНАНС

Храбрин Башев

Институт по аграрна икономика, Селскостопанска академия
ORCID 0000-0003-0555-7468

Божидар Иванов

Институт по аграрна икономика, Селскостопанска академия
ORCID 0000-0002-5520-548X

Как да се цитира тази статия / How to cite this article:

Bachev, H., Ivanov, B. (2024). Sashtnost i otsenka na agrohranitelniya governance (The Nature and Assessment of Agri-food Governance). *Economic Thought Journal*, 69(2), 195-221 (in Bulgarian). <https://doi.org/10.56497/etj2469203>

To link to this article / Връзка към статията:

<https://etj.iki.bas.bg/agricultural-and-natural-resource-economics-environmental-and-ecological-economics/2024/07/24/sashtnost-i-ocenka-na-agrohranitelniya-gavarnans>

Published online / Публикувана онлайн: 25 June 2024

Submit your article to this journal / Изпратете статия за публикуване
<https://etj.iki.bas.bg>

Article views / Статията е видяна:

View related articles / Други подобни статии:

View Crossmark data / Вж. информация от Crossmark:

Citing articles / Цитиращи статии:

View citing articles / Вж. цитиращи статии:

СЪЩНОСТ И ОЦЕНКА НА АГРОХРАНИТЕЛНИЯ ГАВЪРНАНС

Храбрин Башев

Институт по аграрна икономика,
Селскостопанска академия
ORCID 0000-0003-0555-7468

Божидар Иванов

Институт по аграрна икономика,
Селскостопанска академия
ORCID 0000-0002-5520-548X

Резюме: Целта на изследването е да адаптира методологията на новата институционална икономика и да предложи холистичен подход за адекватно разбиране на агрохранителния гавърнанс и за оценка на неговото качество. Агрохранителният гавърнанс се определя като сложна система с пет основни компонента: (1) аграрни и свързани агенти; (2) средства (правила, форми и механизми), които управляват поведението, дейностите и взаимоотношенията на агентите; (3) процеси и дейности, свързани с вземането на управленски решения; (4) специфичен обществен ред, произтичащ от процеса на гавърнанс; (5) резултати от функционирането на системата по отношение на реализацията на целите за устойчиво развитие. За оценка на качеството на агрохранителния гавърнанс в изследването ни е обоснована многомерна йерархична система от принципи, критерии, показатели и референтни стойности за добър гавърнанс. Първоначалната оценка на качеството на аграрния гавърнанс в България на базата на експертни и статистически данни показва, че то е на средно (европейско) ниво. По отношение на устойчивостта качеството е на добро равнище, докато по отношение на процесите, средствата и реда е на задоволително. Най-силните страни на аграрния гавърнанс са свързани със справедливостта и солидарността и с добре функциониращия публичен сектор, а най-слабите – с участието на заинтересованите страни и с ефективността на частния сектор.

Ключови думи: гавърнанс; агрохранителна система; качество; оценка

JEL codes: Q12; Q18; Q56

DOI: <https://doi.org/10.56497/etj2469203>

Received 22 April 2024

Revised 26 May 2024

Accepted 22 June 2024

Въведение

Въпросите за значението на гавърнанса (governance)¹ и за ефективността на различните му механизми и форми винаги са били в центъра на съвременния икономически анализ на аграрния и на хранителния сектор. През последните години сме свидетели на нови интензивни дебати относно съдържанието и ролята на гавърнанса на агрохранителните системи, в които се включват политици, мениджъри на ферми и на агробизнес, професионални организации, групи по интереси, международни организации, изследователи и цялата общественост (Bachev, 2024; Bers et al., 2019; Canfield et al., 2021; Cotula, 2022; Dring et al., 2023; Dongyu et al., 2022; FAO, 2023; FMECD, 2023; Leeuwis et al., 2021; Miranda et al., 2021; Shah and Riemer, 2023; Termeera et al., 2018; UN, 2023; Yap, 2023). Едновременно с това се наблюдава огромен ръст в броя на публикациите на учени, работещи в различни дисциплини, относно отделни аспекти на гавърнанса на аграрния и на хранителния сектор по целия свят (Herrera, 2023; Hospes and Brons, 2016; Gillespie and Nisbett, 2019; Liljeblad and Kennedy, 2018; Martínez and Rivera, 2018; Miranda et al., 2021; Shah and Riemer, 2023; Terziev et al., 2018; Torres-Salcido and Sanz-Cañada, 2018; Vignola et al., 2021; Vinnari and Vinnari, 2019). Този нарастващ интерес се дължи на новите предизвикателства, свързани с агрохранителната сигурност и безопасност, с неравенството в разпределението, със силовите позиции на агентите, с опазването на околната среда, с изменението на климата и т.н., както и на подчертаната необходимост от трансформация на агрохранителната система (Canfield et al., 2021; Chen et al., 2021; Shah and Riemer, 2023; FAO, 2023; FMECD, 2023; Gillespie and Nisbett, 2019; Leeuwis et al., 2021; Vignola et al., 2021; UN, 2023).

В днешно време има принципно разбиране, че качеството на гавърнанса е критичен фактор, който (до голяма степен) предопределя състоянието на агрохранителните системи и техния потенциал, предизвикателства и перспективи на развитие (Bachev, 2023a, b; Martínez and Rivera, 2018; Yap, 2023). Също така се подчертава, че гавърнансът е нещо, което в значителна степен предопределя способността на агрохранителната система да се трансформира в отговор на съвременните предизвикателства (Cotula, 2022; Delaney et al., 2018; Yap, 2023).

¹ В българския език няма подходящ термин за пълно характеризиране на категорията „governance“, като се използват различни недобре отразяващи същността ѝ преводи – управление, мениджмънт, ръководене, дирижиране, нормативна уредба и т.н. За да се разкрие по-точно същността на тази категория и да се избегнат недоразумения с изследователи в други области (вж. Bachev, 2023a), тук използваме понятието с българската му транскрипция „гавърнанс“, каквато практика вече има в България сред специалистите в тази област, в медиите и в (по-)широката управленска и бизнес практика.

Това от своя страна предполага, че самият гавърнанс може да се управлява и е „нещо, което може да бъде подобро от някого или някак си“.

Няколко скорошни изследвания на гавърнанса на агрохранителни системи обаче установяват, че той е недостатъчно проучен и има „множество изследователски въпроси на дневен ред“ (Bers et al., 2019; Delaney et al., 2018; Hospes and Brons, 2016; Oñederra-Aramendi et al., 2023; Vignola et al., 2021; Yap, 2023). Все още няма общ метод за определяне на съдържанието и на компонентите на системата за агрохранителен гавърнанс и приемлив метод за цялостна оценка. Повечето изследвания в тази област са на концептуално ниво и следват унидисциплинарната традиция на икономиката, мениджмънта, социологията, политическите или правните науки. Освен това проучванията обикновено са ограничени до определено ниво или форма на гавърнанс (публично, корпоративно, градско, международно и т.н.), до определена социална (икономическа, екологична, здравна и др.) цел или приоритети на отговорните (управленски, донорски, изпълнителни, заинтересовани и т.н.) организации. Нещо повече, оценките на агрохранителния гавърнанс са предимно качествени, непълни или с произволно избрани показатели. В системите за оценка се използват специфични индикатори в зависимост от прилагания подход, от типа на агрохранителната система (снабдителна верига, географски или административен район, фермерство, дистрибуция на храни и др.), от функционалната област (доставка на суровини, управление на околната среда и на отпадъците и т.н.) или от критичните ресурси (вода, земя, иновации и др.). Всичко това предизвиква объркване и противоречия и възпрепятства процеса на разбиране и подобряване на управлението на агрохранителния сектор.

Тук се опитваме да отговорим на два важни академични и практически (насочени към подпомагане на агробизнеса и на аграрните политики) въпроса, свързани с агрохранителния гавърнанс: как да се дефинира системата за агрохранителен гавърнанс и как да се измери колко добра е тя. Предложен е холистичен подход – „Добри Агенти-Средства-Процеси-Ред-Устойчивост“ (ДАСПРУ), за адекватно разбиране на тази система и за оценка на нейното качество, който се базира на постиженията на интердисциплинарната нова институционална икономика (Coase, 1998; Furubotn and Richter, 2005; Ostrom, 2009; North, 1991; Williamson, 2005). Значимостта и приложимостта на представения нов подход е демонстрирана чрез оценка на качеството на аграрния гавърнанс в България.

Холистично разбиране на системата за агрохранителен гавърнанс

В съвременните условия терминът „гавърнанс“ се използва широко в множеств

во значения – от гавърнанс на отделна трансакция до гавърнанс на глобалните дела. Терминът се смята за добре познат и редица задълбочени изследвания върху агрохранителния гавърнанс дори не го дефинират (James et al., 2011; Sykuta, 2010). В същото време много учени в тази област посочват, че това е обща, сложна, многостранна концепция, която е „трудно да бъде дефинирана прецизно“ (Ali, 2015; Fukuyama, 2016; Higgins and Lawrence, 2005; Scmitter, 2018; Vymětal, 2007).

От друга страна, агрохранителният гавърнанс може да се дефинира и да се разбере „лесно“, тъй като това е гавърнансът (свързан с) на агрохранителната система(и). Тъй като не съществува една-единствена, а различни видове агрохранителни системи, няма единен агрохранителен гавърнанс, а система от множество специфични гавърнанси на отделни агрохранителни системи (Bachev and Ivanov, 2024). Например съществува гавърнанс на определена агрохранителна верига (кафе, справедлива търговия, органично българско кисело мляко и т.н.); гавърнанс на основен компонент на агрохранителната система (земеделие, преработка, дистрибуция и др.); гавърнанс на агрохранителната система в конкретен географски или административен регион (Глобален Север, Европейски съюз, градски и т.н.); гавърнанс на конкретна функционална област на агрохранителната система (доставка на суровини и материали, управление на риска и околната среда и др.). Въпреки това обаче все още продължават дискусиите относно компонентите и границите на самата агрохранителна система, което допълнително усложнява разбирането на нейния гавърнанс (Bers et al., 2019; Delaney et al., 2018; Hospes and Brons, 2026; Yap, 2023; Vignola et al., 2021).

Агрохранителният гавърнанс е част от социалния гавърнанс и следва да притежава общите характеристики на гавърнанса, които най-напред трябва да бъдат идентифицирани (Bachev, 2023a). На следващо място, неговият анализ и оценката на качеството му трябва да следват единен подход (принципи, критерии и т.н.), независим от спецификата на изучаваните агрохранителни (под)системи. Необходимо е да се има предвид и това, че съдържанието на термина „гавърнанс“ и неговите форми непрекъснато се развиват в резултат от развитието на теорията и на практиките на агробизнеса и на политиките. Например възникването и развитието на новата институционална икономика и икономиката на гавърнанса дава възможност за ново и по-пълно разбиране и анализ на същността, ефективността и логиката в развитието на многообразните икономически организации в аграрната сфера (ферми, фирми, договорни форми, кооперативни форми и т.н.) (Bachev, 2012). Успоредно с това еволюцията на аграрната политика и практика е свързана с многочислени примери за инсти-

туционална иновация, която трябва да бъде обяснена – многообразни форми на вертикална и хоризонтална интеграция, разнотипни коалиции, нови форми на обществена интервенция (необвързана подкрепа, кръстосано съответствие и позеленяване на ОСП на ЕС, разнообразни форми на публично-частно партньорство и др.), фундаментална институционална модернизация посредством въвеждане и санкциониране на нови права и ограничения на собствеността (върху интелектуални аграрни продукти, природни ресурси и екосистемни услуги, производствени процеси и технологии и т.н.).

Основните подходи за разбиране и за изучаване на гавърнанса могат да бъдат обобщени в пет направления, всички от които трябва да бъдат включени в съвременния подход за дефиниране и оценка на гавърнанса на агрохранителната система:

Първо, подходът на политическите науки, който разбира гавърнанса като агенти (индивиди, агенции, организации и др.), управляващи (govern) и/или участващи в гавърнанса – президент, парламент и др. (Fukuyama, 2016). Традиционното, по-тясно разбиране на този подход разглежда гавърнанса като синоним на правителство (публична власт и администрация), докато по-широкото разбиране включва нови актьори като несuverенни и неформални агенти извън държавната система – международни и неправителствени организации, супранационални институции като Европейския съюз и др. (Higgins, 2005).

Съвременното разбиране за гавърнанса включва всички заинтересовани агенти (органи, организации, групи, индивиди), свързани с агрохранителната система, които я управляват или участват в нейното управление (FAO, 2023; UN, 2021). Например политици, публична (държавна) бюрокрация, предприемачи и мениджъри, собственици на ресурси, наета работна ръка, доставчици и купувачи, професионални организации, групи по интереси, жители и крайни потребители – всички те са част от агрохранителния гавърнанс. Съответно на това се идентифицират различните агенти, участващи в гавърнанса на агрохранителната система (governance units), и се уточняват техните визии, идеологии, способности, интереси, властови позиция, отношения и значение. Оттук гавърнансът на агрохранителната система често се представя като „способността на участниците да управляват системата и нейните промени“ (Cotula, 2022; Delaney et al., 2018).

Цялостният анализ трябва да включва не само формалните, но и „фактическите“ участници в гавърнанса, тъй като значителна част от гавърнанса на социалната и на агрохранителната система е доминиран от специални (индустриал-

ни, заинтересовани, престъпни и т.н.) групировки и агенти. Прехвърлянето на множество „традиционни“ функции от държавата към частни и неправителствени организации е в основата на нова гавърнанс парадигма и политики (известни като Governance without Government) и включва регулации, стандарти, контрол, (само)организация, предоставяне на обществени блага и услуги и др. Последното е резултат от осъзнаването, че частният и колективният гавърнанс често са много по-ефективни от държавната бюрокрация по отношение както на компетентността, така и на разходите (Williamson, 2005). Вследствие на това се появяват и разнообразни модели на гавърнанс в зависимост от вида и значението на участващите агенти – по-централизиран, децентрализиран, полицентричен, многоравнищен, мрежови и т.н. (Ostrom, 2009; Vignola et al., 2021; Yarp, 2023).

През последните години се чуват и силни призови за „преконфигуриране и предоговаряне на контрола“ върху глобалния агрохранителен гавърнанс (Canfield et al., 2021; Cotula, 2022). Въпреки това обаче голямо предизвикателство за изследването и за практиката на гавърнанса на агрохранителните системи е идентифицирането на и ангажирането с „междусекторните идентичности“ в рамките на агрохранителната система (Moragues-Faus and Marsden, 2017). Природата на заинтересованите страни често е „пореста“ и „замъглена“ (porous and blurred), тъй като всеки индивид притежава множество идентичности, свързани с пол, сексуалност, класа, етническа принадлежност, възраст, способности, миграционен статус и др., което влияе върху тяхната способност да въздействат на промените в агрохранителните системи.

Прилаганата в представеното изследване нова институционална икономика се основава на (по-)задълбочено изучаване на човешката природа (human nature) на агентите и на техните способности, предпочитания, идеология, ограничена рационалност, склонност към опортюнизъм, поемане на риск и т.н. Нещо повече, тя изоставя „странния свят без трансакционни разходи“ и включва разходите за трансакции на агентите като критична характеристика на агрохранителния гавърнанс (Bachev, 2012; Coase, 1998; Williamson, 2005).

Второ, традиционният подход на икономическата наука (политическата икономия), определящ гавърнанса като средства (правила, механизми, форми и др.), които управляват поведението, дейността и взаимоотношенията на агентите (Furubotn and Richter, 2005; Scmitter, 2018; Vymětal, 2007; Vignola et al., 2021; Williamson, 2005; Yarp, 2023). В неокласическата икономика има само два основни механизма, които ефективно управляват (дирижират, координират, стимулират, санкционират) цялостната дейност на индивидите и разпределението на

съвкупните ресурси – „невидимата ръка на пазара“ (пазарни цени и пазарна конкуренция) и „видимата ръка на мениджъра“ (управление чрез заповед). Старият институционализъм „открива“ важната роля на институциите (централно въведени отгоре или еволюирали като децентрализирани инициативи отдолу) да коригират пазарните провали и да управляват поведението на индивидите.

Новата институционална икономика разглежда гавърнанса като създаден от човека инструмент или средство (като закон, доверие, организация и др.) за структуриране на поведението, дейностите и отношенията на агентите и за „минимизиране на разходите за трансакция“ (North, 1991; Williamson, 2005). Освен институциите (формални и неформални „правила на играта“) тя изучава пазарите, хибридите, фирмите и агенциите („bureaus“) като алтернативни форми на гавърнанс (Coase, 1998; Williamson, 2005). Освен това новата институционална икономика доказва, че иницирането, развитието, поддръжката и модернизацията (вкл. трансформацията и ликвидацията им) на разнообразните доброволни, задължителни, хибридни и т.н. структури на гавърнанс са свързани с разходи и могат да отнемат продължителен период от време. Нещо повече, тя установява, че макар да е възможен „провал“ на договорния (двустранни или многостранни споразумения), частния (частно разпореждане или йерархия) и колективния (колективно вземане на решения) гавърнанс, често те са „пример за успех“. Същевременно институционалното развитие и общественият гавърнанс (държавна и друга интервенция) не са непременно по-ефективни и има много провали в тази област като цяло и в агрохранителния сектор в частност (North, 1991; Williamson, 2005).

Следвайки тази (понякога наричана „хардуер“) гледна точка на агрохранителен гавърнанс, има множество емпирични изследвания върху доминиращите форми и ефективността на управление на агрохранителни дейности в специфичната институционална, икономическа и технологична среда на даден регион, хранителна верига, екосистема, държава и т.н. (Bachev, 2021; Chen et al., 2021; Dring et al., 2023; James et al., 2011; Oñederra-Aramendi et al., 2023; Sykuta, 2010).

Трето, подходът на науката за мениджмънт, който определя гавърнанса като процес на управление (governING) – процес на вземане на решения и процес, чрез който решенията се изпълняват или не се прилагат в обществото, държавата, индустрията, организацията и т.н. (Ali, 2015; Chen et al., 2021; IoG, 2003; Oñederra-Aramendi et al., 2023; Planas et al., 2022; UNDP, 1997; Wolman et al., 2008 World Bank, 2022; UN, 2021). Например за Организацията на обединените нации „гавърнансът на агрохранителната система е процес, чрез който обществата преговарят, прилагат и оценяват колективните приоритети, като същевременно

но изграждат споделено разбиране за синергии и компромиси между различни сектори, юрисдикции и заинтересовани страни (UN, 2021).

Следвайки тази, понякога наричана „софтуер“, перспектива за гавърнанс на агрохранителните системи, фокусът се поставя върху процеса на включване в пазара (market inclusion), частно разпореждане (private ordering), договорна (квази) или пълна (вертикална или хоризонтална) интеграция, колективни действия (държавни, международни, частни и т.н.), „намеса на трета страна“ в пазарните и в частните отношения, както и върху процеса на модернизация и трансформация на системата (Bachev, 2024; Chen et al., 2021; Dring et al., 2023; James et al., 2011; Sykuta, 2010).

Новата институционална икономика включва в анализа значителните разходи за трансакции на агентите и идентифицира многочислените случаи на пазарни, частни и обществени провали (и кризи) в рамките на и свързани с агрохранителните системи по целия свят, вкл. широко разпространени случаи на т.нар. проектирана неефективност (inefficiency by design) (North, 1991; Williamson, 2005).

Четвърто, подходът на правните и на социологическите науки, които разбират гавърнанса като специфичен формален и неформален социален ред и резултат от процеса на управление – „състояние да сме управлявани (the state of being governed), и свършване на работа (getting work done) чрез мобилизиране на колективни ресурси (Dixit, 2016; Fukuyama, 2016; Scmitter, 2018; Vymětal, 2007). Съответно на това в дадена държава, регион, индустрия и т.н. се идентифицират различни типове социален ред – върховенство на закона (Rule of Law), „правото на парите“ (Rule of Money), „правото на силата“ (Rule of Force), „правото на мултинационалните компании“, доминиране на неформални, „сиви“ и т.н. правила и дейности (Bachev, 2023).

В анализа на новата институционалната икономика основна място заемат определянето и оценката на доминиращата институционална структура на агрохранителната система и оценката на това доколко тя е ефективна и „скъпа“ за агентите (вкл. индивидуални и социални трансакционни разходи) (Georgiev, 2013). Добре известно е, че едни и същи средства и структури за агрохранителен гавърнанс имат доста различни резултати в отделни страни, индустрии, региони и т.н. („импортът на добри институции е невъзможен“). Подходът на новата институционалната икономика изисква анализиране на всички видове формален и неформален ред, доминиращи в агрохранителния сектор – институционален, пазарен, договорен, частен, обществен, международен и др.

Пето, най-новият подход на науката за устойчивост – той свързва гавърнанса с поддържането на или прехода към устойчивост на агрохранителната система и с ефективността (въздействията) на действията за постигане на една или повече по-висшите „универсални цели за устойчивост“ (справедлив доход и разпределение, пълноценно хранене, добро здравеопазване, опазване на околната среда, ефективна борба с изменението на климата и т.н.), засягащи или (най-често) излизайщи извън границите на агрохранителната система (Chen et al., 2021; Dongyu et al., 2022; Hospes and Brons, 2016; Gillespie and Nisbett, 2019; Vignola et al., 2021; Yap, 2023). Според този нов възглед за гавърнанса като изпълнение (Governance as Implementation) (Fukuyama, 2016; Osabohien et al., 2020; Ronaghi et al., 2020), ако разнообразните социални цели (устойчивостта и устойчивото развитие) се постигат успешно, има гавърнанс (гавърнансът работи добре), а в противен случай, няма (гавърнансът не работи).

Това разбиране е до голяма степен свързано с усилията на много агенти за подобряване на системата за гавърнанс, като желаните цели за развитие (състоянията на устойчивост) – „ефективно“, „честно“, „справедливо“, „приобщаващо“, „транспарантно“, „демократично“ и др., се отъждествяват с гавърнанса, вкл. агрохранителния (Hospes and Brons, 2016 EU, 2019; UN, 2015; World Bank, 2022). Едновременно с това се наблюдава фундаментална промяна в политиките и в стратегиите на обществени, международни, професионални, граждански и агробизнес организации в тази нормативна посока – от продукционистки (productionists) към мултиизмерни цели и към въвеждане и спазване на определени принципи и кодове за добър гавърнанс (Good Governance), свързани с устойчивостта (Bayuurt et al., 2015; DFID, 2010; EU, 2019; Fukuyama, 2016; Higgins and Lawrence, 2005; OECD, 2015; Weiss, 2000; World Bank, 2022).

В новата институционална икономика винаги има някакъв (добър, лош и т.н.) гавърнанс и в зависимост от ефективността и от качеството на специфичния гавърнанс, въведен в действие, различните държави, общности, индустрии, региони и др. достигат до доста различни резултати в социално-икономическото и екологично устойчивото развитие (Bachev, 2023). Следователно цялостната оценка на качеството на гавърнанса става важна част от анализа на агрохранителния гавърнанс. При това качеството се отнася до всички компоненти на системата – качество на агентите, на средствата, на процесите, на реда и на устойчивостта.

Повечето дефиниции на международни, правителствени, неправителствени и бизнес организации съчетават два или повече подхода (агенти, процеси, средства, резултати) за разбиране на гавърнанса (World Bank, 2023; UN, 2023; FAO,

2023). Заедно с това добрият (агрохранителен и т.н.) гавърнанс се разглежда едновременно като агент, процес, средство, резултат и цел на социалното развитие (Bachev, 2023).

Следователно агрохранителният гавърнанс трябва да се изучава като комплексна система, която включва пет основни компонента: (1) аграрни и свързани агенти, участващи във вземането на управленски решения; (2) средства (правила, форми, и механизми), които управляват поведението, дейностите и взаимоотношенията на агентите в агрохранителния сектор; (3) процеси и дейности, свързани с вземането на управленски решения в агрохранителния сектор; (4) специфичен социален ред, произтичащ от процеса на гавърнанс; (5) резултати от функционирането на системата по отношение на поддържане на устойчивост и реализиране на целите за устойчиво развитие (Bachev, 2023b).

Системата за агрохранителен гавърнанс е част (подсистема) от тази за социален гавърнанс и от други важни системи на гавърнанс като икономика, селска или градска, екосистема, енергия и др. Връзките на агрохранителния гавърнанс с други социални системи до голяма степен (пред)определят неговия тип и логика на развитие (Bachev, 2023a). От своя страна агрохранителният гавърнанс се състои от различни подсистеми, обособени в зависимост от вида на агрохранителната система (фермерство, преработка на храни, дистрибуция на храни, консумация на храни и др.), от типа на продукта (растениевъдство, животновъдство, винопроизводство, и др.), от вида на ресурса (земя, вода, финанси и т.н.), от функционалната област (доставяне на суровини и техника, иновации, маркетинг, управление на риска и т.н.), от географския и административния регион (селски, градски, екосистема, сектор, национален, транснационален, европейски, глобален). Всички тези подсистеми трябва да бъдат изучавани, за да се характеризира тяхната специфика и роля в развитието на агрохранителния гавърнанс като цяло.

Холистична оценка на качеството на системата за агрохранителен гавърнанс

За оценка на качеството на агрохранителния гавърнанс предлагаме холистичен подход – ДАСПРУ (Добри Агенти-Средства-Процеси-Ред-Устойчивост), който включва следните стъпки: (1) определяне на компонентите на системата за агрохранителен гавърнанс; (2) формулиране на принципите за добро качество на агрохранителен гавърнанс; (3) определяне на критериите за оценка на всеки принцип на добър агрохранителен гавърнанс; (4) идентифициране на най-

добрите показатели за измерване на качеството на агрохранителен гавърнанс за всеки критерий; (5) избор на референтни стойности за оценка на качеството на агрохранителен гавърнанс за всеки показател; (6) калкулиране на индивидуална и интегрална оценка за качество на агрохранителен гавърнанс; (7) определяне на равнището на качество на агрохранителния гавърнанс.

Вече доказахме, че системата за агрохранителен гавърнанс се състои от пет основни компонента – агенти, средства, процеси, ред и устойчивост. Принципиите на качествен гавърнанс са универсални и са свързани с най-доброто (социално желано) състояние на отделните компоненти на агрохранителен гавърнанс и на системата за гавърнанс като цяло. Те се основават на универсалните принципи на добър гавърнанс (Good Governance), които са формулирани от международни организации (Европейския съюз, ООН, ФАО, Световната банка и др.) и са широко възприети (писан или неписан „социален контракт“) от националните правителства, от организациите на гражданското общество, от агробизнеса и т.н.

Осем водещи български експерти по аграрен гавърнанс допринесоха за разработването на подхода за оценка на агрохранителния гавърнанс в България и направиха някои от оценките, свързани с качествените показатели. Трима от поканените експерти са международно признати учени по аграрен и хранителен гавърнанс от Селскостопанската академия, УНСС и Аграрния университет – Пловдив. Други трима са дългогодишни ръководители на големи професионални организации на земеделските производители в страната, а двама са висши служители с многогодишен опит в Министерството на земеделието и храните. Следователно селектираният панел от експерти включва всички заинтересовани страни, има добра експертиза в агрохранителния гавърнанс в България и в Европейския съюз и в него участват голяма част от висококвалифицираните специалисти в страната, способни да извършат подобни оценки.

Панелът от експерти селектира 11 еднакво значими принципа на добър гавърнанс, свързани с отделните компоненти на агрохранителен гавърнанс в Европейския съюз и в България, включващи: за гавърнанс *компонент „агенти“* – добро лидерство (П1) и справедливост и солидарност (П2); за гавърнанс *компонент „средства“* – добре работещ публичен сектор (П3), добре работещ частен сектор (П4) и добре работещ пазар (П5); за гавърнанс *компонент „процеси“* – висока прозрачност (П6), добро участие (П7) и висока ефективност (П8); за гавърнанс *компонент „ред“* – добра нормативна уредба (П9) и добри неформални правила (П10); за гавърнанс *компонент „устойчивост“* – добра устойчивост (П11) (вж. Таблица 1).

Таблица 1. Система за оценка на качеството на аграрния гавърнанс в България

Компонент	Принципи	Критерии	Показатели	Описание на показателите (мерни единици)	Метод за оценка
Агенти	Добро лидерство (П1)	Добра воля (К1)	Възползване за сметка на другите (I1)	Степен на законово или нелегитимно възползване за сметка на другите	Експертна оценка
			Коректност и честност в бизнес отношенията (I2)	Коректност и честността на бизнес отношенията в селското стопанство	Експертна оценка
		Висока компетентност (К2)	Компетентност на агентите (I3)	Степен на компетентност и опитност на аграрните агенти	Експертна оценка
			Предприемчивост на агентите (I4)	Предприемачество и самоусъвършенстване на агентите	Експертна оценка
	Справедливост и солидарност (П2)	Липса на дискриминация (К3)	Ниво на дискриминация (I5)	Равнище на дискриминация на етническа, религиозна и друга основа	Експертна оценка
			Справедливо разпределение (К4)	Справедливост в заплащането на наетите (I6)	Компенсация на наетите в селското стопанство/ Факторен доход (%)
		Балансирана обществена подкрепа (I7)	Gini коефициент	RCA метод	
Средства	Добре работещ публичен сектор (П3)	Ниска административна тежест (К5)	Нерегламентирани плащания (I8)	Ниво на нерегламентирани плащания и присвоявания	Експертна оценка
			Подпомагаща администрация (К6)	Удовлетвореност от административните услуги (I9)	Ниво за удовлетвореност от административните услуги
		Обществени разходи за аграрна администрация (I10)	Агроекологични разходи/Общи държавни разходи (%)	RCA метод	
	Добре работещ частен сектор (П4)	Ефективен частен сектор (К7)	Ефективност на аграрното договаряне (I11)	Ефективност на договарянето между аграрните агенти	Експертна оценка
			Възможности за различните организации (I12)	Еднакви възможности за развитие на различни организационни форми	Експертна оценка
			Външно договаряне (I13)	Размер на договорената работа в общата продукция на фермите	RCA метод
	Добре работещ пазар (П5)	Достъпен пазар (К8)	Разходи за влизане и излизане от пазара (I14)	Ниво на разходи за влизане и излизане от пазара	Експертна оценка
			Справедлива конкуренция (К9)	Справедливост на конкуренцията (I15)	Справедливост на конкуренцията и липса на манипулация на цените
		Пазарна ориентация (I16)		Фермерско използване и домакинско потребление в общия продукт	RCA метод

Компонент	Принципи	Критерии	Показатели	Описание на показателите (мерни единици)	Метод за оценка
Процеси	Висока прозрачност (П6)	Висока информираност (К10)	Информираност (I17)	Информираност на аграрните агенти и на заинтересованите лица	Експертна оценка
			Разходи за достъп до информация (I18)	Ниво на разходи за достъп до информация на заинтересованите лица и агенти	Експертна оценка
			Прозрачност при вземане на решения (I19)	Степен на транспарантност при вземането на решения	Експертна оценка
			Съответствие на решенията на обществените очаквания (I20)	Симетрия на взетите решения на обществените очаквания в селското стопанство	Експертна оценка
	Добро участие (П7)	Участие във вземането на решения (К11)	Плурализъм във вземането на решения (I21)	Ниво на плурализъм при вземане на решения в селското стопанство	Експертна оценка
			Неприемливо лобиране (I22)	Ниво на допустимо лобиране във вреда на трети страни	Експертна оценка
			Достъп до обществена подкрепа (I23)	Дял на стопанствата с директни плащания в общия брой ферми (%)	RCA метод
	Висока ефективност (П8)	Висока рентабилност (К12)	Разходи за взаимоотношения с други агенти (I24)	Съвкупни усилия и разходи за взаимоотношения с други частни и публични агенти в селското стопанство	Експертна оценка
			Потенциал на ценово възнаграждение (I25)	Ценови индекс продукция/Ценови индекс вложения	RCA метод
		Ниски трансакционни разходи (К13)	Трансакционни разходи (I26)	Общостопански разходи на фермата/Общи вложения	RCA метод
Ред	Добра нормативна уредба (П9)	Изчерпателно законодателство (К14)	Изчерпателност на законодателството (I27)	Степен на хармонизация със законодателството на ЕС	Експертна оценка
		Точно прилагане (К15)	Прилагане и спазване на законодателството (I28)	Степен на приложение и спазване на нормативната уредба	Експертна оценка
			Разходи за изучаване и прилагане на правилата (I29)	Ниво на разходите за запознаване и прилагане на регулациите	Експертна оценка
	Добри неформални правила (П10)	Взаимно доверие (К16)	Доверие в селското стопанство (I30)	Ниво на доверие между аграрните субекти	Експертна оценка
		Добро поведение (К17)	Конфликти в общностите (I31)	Ниво на конфликти и противоречия в аграрната общност	Експертна оценка
Устойчивост	Добра устойчивост (П11)	Стабилна заетост (К18)	Заетост в селското стопанство (I32)	Дял на населението, заето в селското стопанство (%)	RCA метод
		Висока добавена стойност (К19)	Икономическа значимост на селското стопанство (I33)	Общо добавена стойност от селското стопанство на човек от населението (евро)	RCA метод
		Конкурентна търговия (К20)	Търговска значимост на селското стопанство (I34)	Аграрен експорт/Аграрен импорт	RCA метод
		Резистентна среда (К21)	Митигация на климатичните промени (I35)	Дял на парниковите газове от селското стопанство в общите емисии на страната (%)	RCA метод
			Опазване на почвите (I36)	Използвано количество азотни торове (kg/ha)	RCA метод

Източник: Изготвена от авторите.

Критериите за оценка на качеството на агрохранителен гавърнанс са определени за всеки от принципите на добър гавърнанс. Те са прецизни стандарти (подходи за измерване на качеството), представящи резултатното състояние на оценяваната система, когато се реализира съответният принцип за качествен гавърнанс. Критериите са по-малко универсални и адаптирани към характеристиките на анализираните (оценявани) агрохранителни системи. Например за оценка на качеството на гавърнанса за специфичните условия в България на аграрния компонент на агрохранителната системата „добре работещ публичен сектор“ (ПЗ) са избрани два критерия – „ниска административна тежест“ (К5) и „подпомагаща администрация“ (К6). За съвременните условия на агрохранителната система в нашата страна и в ЕС панелът от експерти идентифицира общо 21 специфични критерия (Таблица 1).

Показателите за оценка на равнището на качество на агрохранителен гавърнанс са определени за всеки от критериите за оценка на качеството. Те са количествени и качествени променливи от различен тип, които могат да бъдат оценени в специфичните условия на конкретната агрохранителна система, а това позволява измерване на съответствието с определен критерий. Показателите трябва да бъдат специфични за социално-икономическите, поведенческите, институционалните, агрономическите, технологичните, екологичните и други условия на определена агрохранителна система. Например за специфичните условия на аграрния компонент на агрохранителната система в България за критерия „подпомагаща администрация“ (К6) са селектирани два показателя за оценка – „удовлетвореност от административните услуги“ (I9) и „обществени разходи за аграрна администрация“ (I10). Формираната система от показатели за оценка дава всеобхватна и многоаспектна картина на състоянието на отделните компоненти на агрохранителен гавърнанс и за гавърнанса като цяло на оценяваната (конкретна) агрохранителна система.

За избора на най-подходящите показатели от предварително изготвен списък с всички възможни показатели за качествен гавърнанс, идентифицирани от литературата (Chen et al., 2021; Delaney et al., 2018; Dring et al., 2023; Hospes and Brons, 2016; Katsamunska, 2010; Ronaghi et al., 2020; Termeera et al., 2018), официални международни практики за оценка (Cigna et al., 2017; ЕС, 2021; World Bank, 2022) и експертни предложения, е извършена многокритериална оценка от панела от експерти за: „релевантност“, „дискриминационна сила“, „аналитична надеждност“, „разбираемост и еднозначност“, „измеримост“, „релевантност за управлението и политиката“ и „практическа приложимост“ (Bachev et al., 2020). В резултат от това са избрани 36 показателя за специфичните условия на аграрния компонент на българската агрохранителна система (вж. Таблица 1).

За оценка на нивото на качество на агрохранителен гавърнанс е необходима и система от подходящи референтни стойности за качествен гавърнанс – една за всеки показател за качество на гавърнанса. Референтните стойности са най-добрите норми, граници, стандарти и практики, определени от науката, от български и европейски нормативни документи, от практики, социални контракти и др., свързани с агрохранителната система. Те са желаните и реално (практически) възможните нива за показателите за състоянието на оценяваната агрохранителна система. Например за специфичните условия на аграрния компонент на националната агрохранителна система в България се използва система от 36 референтни стойности за качествен гавърнанс.

Селекцията на референтните стойности се базира на нивата в Европейския съюз – законодателни, препоръчителни или средни, в зависимост от спецификата на показателя за оценка. Основание за използването на стандартите на ЕС като референтни стойности за оценка на качеството на агрохранителен гавърнанс в нашата страна е, че Съюзът има най-високите агрохранителни стандарти в света (за качество на продукта, безопасност на храните, условия на труд, хуманно отношение към животните, опазване на околна среда и др.), които са широко адаптирани и в много други държави по света и от международни, бизнес, фермерски и други организации.

Оценката и анализът на съответствието с принципите за качествен агрохранителен гавърнанс се прави за всеки показател. Това позволява да се идентифицират областите, в които агрохранителният гавърнанс е с високо качество, и тези, в които то не е добро и трябва да се направят подобрения.

Често равнищата на индивидуалните показатели за качество на гавърнанс за всеки и/или за различни критерии и принципи на гавърнанс не са сравними, съизмерими или са противоречиви. Това налага необходимостта от трансформиране на разнотипните стойности на показателите в „безмерен“ индекс на гавърнанс и интегриране на индивидуалните оценки. Методическият подход за интегриране и интерпретация на индексите за качество на гавърнанс зависи от спецификата на оценяваната агрохранителна система. По-нататък е представен един ефективен подход по отношение на аграрния (фермерски) компонент на агрохранителния гавърнанс в България.

Качество на аграрния гавърнанс в България

Предложеният ДАСПРУ подход от принципи, критерии, показатели и референтни стойности за оценка на качеството на гавърнанса е адаптиран към специфичните (социално-икономически, институционални, международни, природни и т.н.) условия на съвременното българско селско стопанство и е апробиран за

оценка на нивото на качество на системата за аграрен гавърнанс като цяло и на съставните му компоненти.

Аграрният (селскостопански) сектор на агрохранителната система на България заема важна част от националната икономика и заетите ресурси – той представлява 4% от брутната добавена стойност, 6% от общата заетост, 17% от износа и 47% от поземлените ресурси на страната през 2022 г. (МЗХ, 2023). Докато в останалите сектори на агрохранителната система (преработка на храни, дистрибуция, търговия на дребно, транспорт и др.) доминират модерните стандарти на гавърнанс на Европейския съюз (поради господството на мултинационалните компании, високата конкуренция и мобилност на ресурсите, по-строг и лесен външен контрол от страна на ЕС и на потребителски организации), аграрният гавърнанс у нас все още е доста специфичен (поради традиция, историческа зависимост, доминиране на местни модели и на неформални институции, „български“ начин за прилагане на ОСП на ЕС и др.) (Bachev, 2023a). Това е основната причина в представеното изследване да се направи самостоятелна оценка на аграрния компонент на агрохранителния гавърнанс в България.

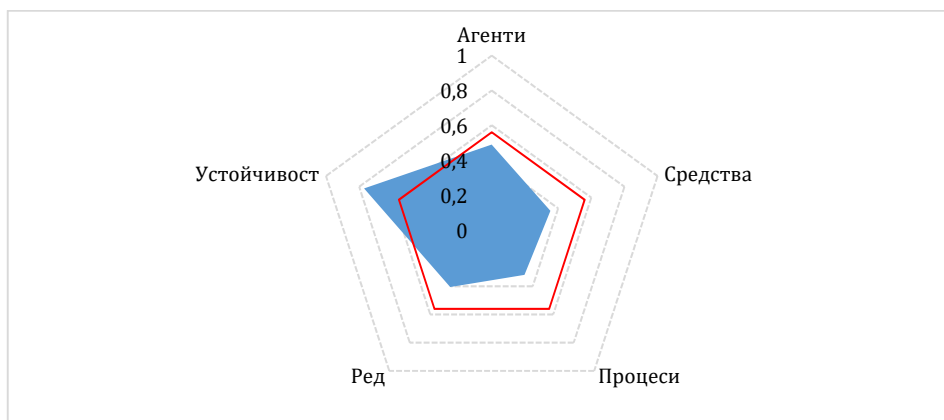
Първата по рода си цялостна оценка на качеството на аграрния гавърнанс в страната е извършена в началото на 2023 г., като са използвани данни от европейски и национални статистически и други официални източници, както и оценки на осемчленен панел от експерти. Качеството на аграрния гавърнанс е относително стабилно в кратки периоди от време и при „нормално“ социално-икономическо развитие (Bachev, 2023). Целта на това изследване е да се оцени качеството на аграрния гавърнанс за периода преди въвеждане на новата Обща селскостопанска политика (ОСП) на ЕС за програмния период 2023 – 2027 г. Наличните статистически данни, използвани в тази оценка, са за периода 2019 – 2021 г. Панелът от експерти е инструктиран да вземе предвид същия период в своите оценки.

За изчисляването на някои показатели за качество на гавърнанс е приложен Relative Comparison Assessment Method (RCA), подробно представен в Ivanov and Bachev (2024) – например обществени разходи за аграрна администрация, степен на пазарна ориентация и др. Използвани са статистически данни от Евростат и FADN, които са осреднени за тригодишен период. Изчисляването на останалите показатели за качество на гавърнанс се основава на оценки на панела от експерти по петстепенна рейтингова скала – много ниско, ниско, средно, високо и много високо. Референтните стойности, използвани в оценката, са средното ниво в ЕС и средното състояние в ЕС, което осигурява измеримост и сравнимост на оценките.

Интегралният индекс на гавърнанс на българското селско стопанство е из-

числен чрез претегляне на оценките на принципите, базирано на техния брой и съставни компоненти, като варира от 0 до 1. Разграничени са пет категории за качество на гавърнанс – много добро, добро, средно, задоволително и лошо, в зависимост от следните гранични стойности на индекса: 0,81-1; 0,56-0,80; 0,46-0,55; 0,21-0,45 и по-малко от 0,20 (за подробна обосновка и представяне на използвания подход за изчисляване, интегриране и интерпретация на показателите вж. Ivanov and Bachev, 2024).

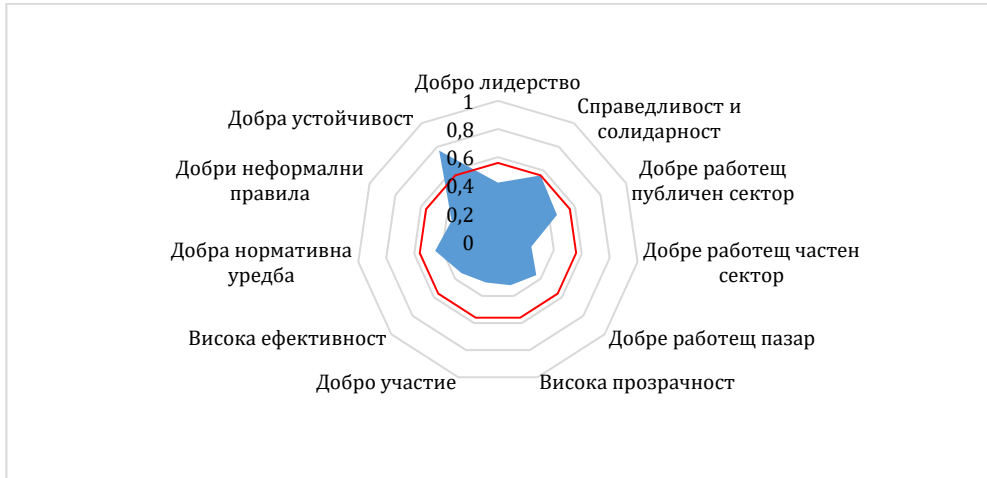
Направената холистична оценка установява, че общото качество на аграрния гавърнанс в България е на средно (европейско) ниво – интегрален индекс на качеството на гавърнанс 0,47 (фиг. 1). Съществува значителна диференциация в качеството на отделните елементи на системата на гавърнанс. Аграрният гавърнанс в страната е на добро (европейско) ниво единствено по отношение на аспекта „устойчивост“, а при компонентите „процес“, „средства“ и „ред“ той е на задоволително равнище.

Източник: Собствени изчисления на базата на статистически и експертни данни.

Фигура 1. Качество на аграрния гавърнанс в България

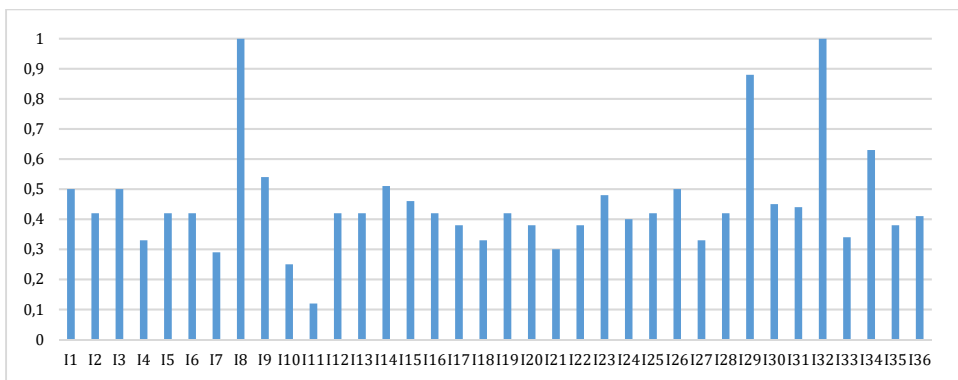
Качеството на аграрния гавърнанс в България е най-високо при компонентите „справедливост“ и „солидарност“ (добро европейско ниво) и „добре работещ публичен сектор“. По отношение на функционирането на публичния сектор то е на средно ниво, а по всички останали принципи равнището му е задоволително (европейско). Най-слабо е състоянието на аграрния гавърнанс в страната по отношение на участието на заинтересованите страни и добре работещия частен сектор (фиг. 2).

Източник: Собствени изчисления на базата на статистически и експертни данни.

Фигура 2. Качество на аграрния гавърнанс в България за основните принципи за добър гавърнанс

Силните страни на системата за аграрен гавърнанс на сегашния етап на развитие са: заетостта на хората в селското стопанство, нивото на дискриминация и значението на селското стопанство в търговията (фиг. 3). Тези три области показват сравнителния потенциал и предимства на българското селско стопанство и агрохранителна система по отношение на (европейско) качеството на гавърнанс и те трябва да бъдат поддържани и подобрявани.

Източник: Собствени изчисления на базата на статистически и експертни данни.

Фигура 3. Качество на аграрния гавърнанс в България за отделните показатели

При пазарната ориентация, коректността и честността в бизнес отношенията, потенциала за ценово възнаграждение и информираността на заинтересованите страни и агенти в селското стопанство се отчита средно качество на аграрен гавърнанс в страната, което налага в тези области то да бъде повишено и да се реализира съществуващият потенциал за подобрене.

Във всички останали области качеството на аграрен гавърнанс в България е на задоволително ниво, но е особено ниско по отношение на категориите „прозрачност при вземане на решения“, „ниво на неприемливо лобиране“, „разходи и усилия за взаимоотношения с други частни и публични агенти в селското стопанство“, „принос на селското стопанство за смекчаване на изменението на климата“, „значение на селското стопанство в икономиката“, „симетрия между взетите решения и обществените очаквания в селското стопанство“, „компетентност и опит на агентите в селското стопанство“ и „достъп на земеделските стопанства до публична подкрепа“.

В тази връзка, за да се подобри гавърнансът на аграрния и хранителния сектор в страната, в бъдеще в изброените области с ниско качество трябва да бъдат насочени усилията на държавната администрация, на мениджърите на ферми и на агробизнес, на професионалните организации на земеделски производители и на други заинтересовани агенти. Това може да стане посредством нова ефективна обществена подкрепа и мерки за регулиране, реструктуриране на публични организации и на администрация, подобряване на управлението на земеделските стопанства, на договорните отношения и на аграрните организации, адекватна помощ от неправителствени и от международни организации или чрез фундаментална институционална реформа (Bachev, 2010).

Тук отново сравнителният институционален анализ на новата институционална икономика би могъл да подпомогне изключително много процеса на идентифициране на съществуващите алтернативни форми на гавърнанс (вкл. проектиране на нови форми), оценката на тяхната сравнителна и абсолютна ефективност и избора на най-добрите форми за специфичните (социално-икономически, институционални, технологични, природни и т.н.) условия на определена агрохранителна система в страната.

Цялостните оценки на качеството на аграрното управление са нови за България и в международен план. Резултатите от това изследване потвърждават изводите от предишни проучвания, базирани на качествени оценки на агрохранителния гавърнанс в страната (Bachev, 2010; Voevsky and Sarov, 2017; Terziev et al., 2018). Също така те са сходни и с (по-) общите оценки за качеството на гавърнанс на публичния и на корпоративния сектор в България, направени от международни организации като Европейската комисия (ЕС, 2021), Европейс-

ката банка за възстановяване и развитие (Cigna et al., 2017) и Световната банка (World Bank, 2022), както и с резултатите от конкретни научни изследвания в тази област (Katsamunska, 2010; Krustev, 2023).

Прилагането на описания подход ДАСПРУ допринася към съществуващите официални и научни системи за оценка на агрохранителния гавърнанс, вкл. за по-цялостно разбиране на системата на гавърнанс и за по-адекватна оценка на качеството на нейните компоненти (агенти, средства, процеси, ред и устойчивост). Следователно предложеният подход трябва да бъде допълнително адаптиран към спецификата на и тестван в основните подсектори на селското стопанство (растениевъдство, животновъдство, градинарство и др.) и в други агрохранителни системи в България.

Прецизното измерване на качеството на сложна и динамична система като агрохранителния гавърнанс обаче е малко вероятно да може да бъде направено с помощта на един (единствен) подход. Ето защо подходът ДАСПРУ трябва да се прилага редовно заедно с други експертни, качествени и по-сложни подходи за оценка на качеството на гавърнанс на различни агрохранителни системи в страната и в международен план.

Заклучение

Това изследване демонстрира, че подходът на интердисциплинарната нова институционална икономика дава по-реалистично разбиране на същността, компонентите и движещите фактори на агрохранителен гавърнанс на сегашния етап на развитие. Агрохранителният гавърнанс се изучава холистично като сложна система, състояща се от аграрни и свързани агенти, разнообразни средства, управляващи техните действия, множество процеси на вземане на решения, резултативен социален ред и въздействия по отношение на устойчивостта. Анализът е изчерпателен и обхваща всички форми и механизми на агрохранителен гавърнанс (институции, пазар, частни, обществени, официални, неформални и т.н.) и техните съвкупни (частни и социални) разходи и ефекти.

Освен това е възможна по-прецизна оценка на качеството на гавърнанс на агрохранителната система като цяло и на нейните различни подсистеми, като се използва холистична многоизмерна йерархична система ДАСПРУ. Последната се състои от добре и систематично дефинирани принципи, критерии, показатели и референтни стойности за добър гавърнанс, като по такъв начин се преодолява произволният избор на измерители на качеството на агрохранителен гавърнанс. В същото време този подход дава възможност за калибриране според спецификата на оценяваната агрохранителна система и на социалните предпочитания (приоритети) на етапа на развитие и позволява преценка според най-

добрите (практически) възможни стандарти.

Първото по рода си тестване на новата система ДАСПРУ в това проучване установява, че гавърнансът на аграрния компонент на агрохранителната система в България е далеч под желаното (европейско) ниво. Ето защо в бъдеще трябва да се положат комбинирани публични, частни и колективни усилия за подобряване на аграрния компонент на гавърнанса на агрохранителната система в страната. Необходимо да се обърне специално внимание на подобряването на наблюдаваните сега ниска прозрачност на вземането на решения, неприемливо лобиране, високи трансакционни разходи за работа с други агенти, както и да се предприемат стъпки за смекчаване на приноса на селското стопанство за изменението на климата, да се вземе предвид нарастващото значение на селското стопанство, да се постигне съответствие с обществените очаквания на ръководните решения, да се повишават компетентността и експертният опит на селскостопанските агенти и да се подобри достъпът на земеделските стопанства до публична подкрепа.

Предложеният подход за анализ и оценка на агрохранителния гавърнанс трябва да бъде допълнително адаптиран към спецификата на различните агрохранителни системи в дадена държава и да се използва по-широко в регионални и международни сравнения между различни страни (от ЕС, с трети страни и др.). Широкото приложение на подхода ДАСПРУ обаче изисква систематично събиране на нов тип микро- и макроинформация относно характеристиките на агентите, средствата, процесите, реда и устойчивостта на гавърнанс в различни агрохранителни системи, вкл. чрез официални национални, европейски и международните статистически системи, както и по-тясно сътрудничеството на всички участващи и заинтересовани страни.

Финансиране

Разработката е направена с финансовата подкрепа на Фонд научни изследвания, проект „Механизми и форми на аграрното управление в България“, Договор № КП-06-Н56/5 от 11.11.2021г.

Конфликт на интереси

Авторите декларират липса на конфликт на интереси.

Използвана литература

- Ali, M. (2015). Governance and Good Governance: A Conceptual Perspective. *The Dialogue*, Vol. X, No. 1, 67-77.
- MAF. (2023). *Agrarian Paper-2023*. Sofia. [МЗХ. (2023). *Аграрен доклад-2023*. София] (in Bulgarian).
- Bachev, H. (2010). *Governance of Agrarian Sustainability*. New York: Nova Science.
- Bachev, H. (2012). Efficiency of Farms and Agrarian Organisations. *Economic Thought*, 4, 78-109.
- Bachev, H. (2021). Agro-ecosystem services management of Bulgarian farms. *Bulgarian Journal of Agricultural Science*, 27, 1023-1038.
- Bachev, H. (2023a). A Framework for Defining and Analyzing Agrarian Governance, *Economic and Social Alternatives*, 3, 5-23. [Башев, Х. (2023а). Подход за дефиниране и анализиране на аграрното управление (governance). *Икономически и социални алтернативи*, No. 3, 5-23] (in Bulgarian).
- Bachev, H. (2023b). Agrarian Governance – Who, What, Why, How, Where, When, Price, Level? *Theoretical and Practical Research in Economic Fields*, Vol. 14, No. 1, 105-125.
- Bachev, H. (2024). To the question of economic study of agrarian contracts. *Dialog*, 1, 19-45 [Башев, Х. (2024). Към въпроса за икономическо изучаване на аграрните договори. *Диалог*, No. 1, 19-45] (in Bulgarian).
- Bachev, H. and Ivanov, B. (2024). Framework for Holistic Assessment of the Quality of Agri-food Governance in Bulgaria. *Sustainability*, Vol. 16, No. 5, 2177.
- Bachev, H., Ivanov, B., Sarov, A. (2020). Unpacking Governance Sustainability of Bulgarian Agriculture. *Economic Studies*, 6, 106-137.
- Bayyurt, N., Serin, Z., Arıkan, F. (2015). Good Governance and Agricultural Efficiency. *Journal of Social and Development Sciences*, Vol. 6, No. 1, 14-23.
- Bers, C., Delaney, A., Eakin, H., Cramer, L., Purdon, M., Oberlack, C., Evans, T., Pahl-Wostl, C., Eriksen, S., Jones, L., Korhonen-Kurki, K., Vasileiou, I. (2019). Advancing the research agenda on food systems governance and transformation. *Current Opinion in Environmental Sustainability*, 39, 94-102.
- Boevsky, I. and Sarov, A. (2017). *Cooperative Governance-Challenges and Perspectives*. Proceeding Scientific Forum „The XXI Century Business-Trends and Challenges“. Sofia, 366-377.
- Canfield, M., Duncan, J. and Claeys, P. (2021). Reconfiguring Food Systems Governance: The UNFSS and the Battle Over Authority and Legitimacy. *Development (Rome)*, 64(3-4), 181-191.

- Carbone, A. (2017). Food supply chains: coordination governance and other shaping forces. *Agricultural and Food Economics*, 5(3), 1-23.
- Chakrabarti, U. (2021). *Assembling the Local: Political Economy and Agrarian Governance in British India*. The University of Pennsylvania Press.
- Chen, Q., Knicke, K., Tesfai, M., Sumelius, J., Turinawe, A., Emegu Isoto, R., Medyna, G. (2021). A Framework for Assessing Food System Governance in Six Urban and Peri-Urban Regions in Sub-Saharan Africa. *Front. Sustain. Food Syst.*, 30.
- Cigna, G., Djuric, P., Kobel, Y., Sigheartau, A. (2017). *Corporate Governance in Transition Economies*. Bulgaria Country Report. EBRD.
- Coase, R. (1998). The New Institutional Economics. *American Economic Review*, 88 (2), 72-74.
- Cotula, L. (2022). Renegotiating control in global food governance. *Agrar- & Ernährungspolitik* 04/2022.
- Delaney, A., Evans, T., McGreevy, J., Blekking, J., Schlachter, T., Korhonen-Kurki, K., Tamás, P., Crane, T., Eakin, H., Förch, W., Jones, L., Nelson, D., Oberlack, C., Purdon, M., Rist, S. (2018). Governance of food systems across scales in times of social-ecological change: a review of indicators. *Food Security*, Vol. 10, 287-310.
- DFID. (2010). *The limits of decentralized governance: the case of agriculture in Malawi*. DFID Policy Brief 033.
- Dixit, A. (2016). Economic Governance. *The New Palgrave Dictionary of Economics*. Springer, 1-11.
- Dring, C., Newman, L. and Wittman, H. (2023). Assessing governability of agricultural systems: Municipal agricultural planning in Metro Vancouver, Canada. *Front. Sustain. Food Syst.*, 6:855684
- Dongyu, Q., Ngcaba, N., Mubarak, R. (2022). *Building sustainable agrifood systems: legislation and governance*. UNEP, 15 JUL 2022.
- EC. (2021). *Public Administration and Governance: BULGARIA*.
- EU. (2019). *European Governance*.
- FAO. (2023). *Governance for Agrifood Systems Transformation*.
- FMECD. (2023). *Governance of Food Systems Transformation*.
- Fukuyama, F. (2016). Governance: What Do We Know, and How Do We Know It? *Annual Review Political Sciences*, 19, 89-105.
- Furubotn, E., Richter, R. (2005). *Institutions and Economic Theory: The Contribution of the New Institutional Economics*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.

- Higgins, V. and Lawrence, G. (2005). *Agricultural Governance: Globalization and the New Politics of Regulation*. Routledge.
- Herrera, J. (2023). Rejecting the Social Contract: Criminal Governance, Agrarian Inequalities and the Autodefensa Movement in Michoacán, Mexico. *Journal of Latin American Studies*, 55, 51-76.
- Hospes, O. and Brons, A. (2016). *Food System Governance. Systemic Literature Review*. Routledge.
- IoG (2003). *Principles for Good Governance in the 21st Century*. Institute of Governance.
- Ivanov, B. and Bachev, H. (2024). How Good is the Governance of Bulgarian Agriculture? *Economic Alternatives*, No. 2, 338-359.
- James, H., Klein, P., Sykuta, M. (2011). The Adoption, Diffusion, and Evolution of Organizational Form: Insights from the Agrifood Sector, Managerial and Decision. *Economics*, 32 (4), 243-259.
- Georgiev, M. (2013). Impact of the Administration Structure and Transaction Costs on the Agricultural Land Market. *Trakia Journal of Sciences*, 11 (11), 527-534.
- Gillespie, S. and Nisbett, N. (2019). Governance and Leadership in Agri-food Systems and Nutrition. In: Fan, S., Yosef, S. and Pandya-Lorch, R. (eds.). *Agriculture for Improved Nutrition: Seizing the Momentum*. CAB International, 122-133.
- Katsamunska, P. (2019). Good Governance and Reform of Public Administration in Bulgaria. *Economic Alternatives*, No. 1, 52-60.
- Krustev, V. (2023). Assessment of the EU market farms sustainability based on a composite sustainability index. *Bulgarian Journal of Agricultural Sciences*, No. 29, 597-604.
- Leeuwis, C., Boogaard, B., Atta-Krah, K. (2021). How food systems change (or not): governance implications for system transformation processes. *Food Security*, 13, 761-780.
- Liljeblad, L., Kennedy, A. (2018). *Food Systems Governance, Routledge Studies in Food, Society and the Environment*. Routledge.
- Martínez, J. and Rivera, M. (2018). Territorial Governance and Social Innovation: The Cases of San Pedro Capula's Artisanal Cheese and the Rice (*Oryza Sativa*) of Morelos, Mexico. *Agriculture*, Vol. 8, Issue 2, 10.3390/agriculture8020023.
- Miranda, B., Fowler Monteiro, G., Rodrigues, V. (2021). Circular agri-food systems: A governance perspective for the analysis of sustainable agri-food value chains. *Technological Forecasting and Social Change*, Vol. 170, 120878.
- Moragues-Faus, A. and Marsden, T. (2017). The political ecology of food: Carving

- 'spaces of possibility' in a new research agenda. *Journal of Rural Studies*, Vol. 55, 275-288.
- North, D. (1991). Institutions. *Journal of Economic Perspectives*, 5 (1), 97-112.
- OECD. (2015). *G20/OECD Principles of Corporate Governance*. Paris: OECD Publishing.
- Oñederra-Aramendi, A., Begiristain-Zubillaga, M. and Cuellar-Padilla, M. (2023). Characterisation of food governance for alternative and sustainable food systems: a systematic review. *Agricultural and Food Economics*, 11, 18. <https://doi.org/10.1186/s40100-023-00258-7>
- Osabohien, R., Ufua, D., Moses, C. L. & Osabuohien, E. (2020). Accountability in agricultural governance and food security in Nigeria. *Brazilian Journal of Food Technology*, 23. <https://doi.org/10.1590/1981-6723.08919>
- Ostrom, E. (2009). *Beyond Markets and States: Polycentric Governance of Complex Economic Systems*. Nobel Prize Lecture, December 8.
- Planas, J., Schuurman, A., Segers, Y. (2022). *The formation of agricultural governance: the interplay between state and civil society in European agriculture, 1870-1940*. Documentos de Trabajo de la Sociedad de Estudios de Historia Agraria 2204, Sociedad de Estudios de Historia Agraria.
- Ronaghi, M., Ronaghi, M., Kohansal, M. (2020). *Agricultural Governance*. Verlag: GlobeEdit.
- Shah, T. and Riemer, O. (2023). *Transforming Agri-food Systems via Inclusive, Rights-based Governance*. IISD.
- Scmitter, P. (2018). *Defining, explaining and, then, exploiting the elusive concept of 'governance'*. Springer Heidelberg.
- Sykuta, M. (2010). Concentration, Contracting and Competition: Problems in Using the Packers & Stockyards Act to Supplement Antitrust. *The CPI Antitrust Journal*, 4 (2), 1-8.
- Termeera, C., Drimie, S., Ingram, J., Pereira, L., Whittingham, M. (2018). A diagnostic framework for food system governance arrangements: The case of South Africa. *NJAS – Wageningen Journal of Life Sciences*, 84, 85-93.
- Terziev, D., Zhou, P., Terziyska, R., Zhang, D. (2018). Food Safety: Technologies and Governance. *Yearbook of UNWE*, 121-140.
- Torres-Salcido, G. and Sanz-Cañada, J. (2018). Territorial Governance. A Comparative Research of Local Agro-Food Systems in Mexico. *Agriculture*, 8, 18. <https://doi.org/10.3390/agriculture8020018>
- Vignola, R., Oosterveer, P., Béné, C. (2021). *Conceptualising food system governance and*

- its present challenges*. Wageningen: Wageningen University.
- Vinnari, E. and Vinnari, M. (eds.). (2019). *Sustainable governance and management of food systems. Ethical perspectives*. Conference Proceedings. Wageningen Academic Publishers.
- Vymětal, P. (2007). Governance: Defining the Concept, Faculty of International Relations, University of Economics. *Working Papers, 1/2007*. Prague.
- Wolman, H., Levy, A. and Hincapie, D. (2008). GOVERNMENT and GOVERNANCE. In: Wolman et al. (2008). *Economic Competitiveness and the Determinants of Sub-National Area Economic Activity*. George Washington Institute of Public Policy.
- Weiss, T. (2000). Governance, good governance and global governance: conceptual and actual challenges. *Third World Quarterly*, Vol 21, No. 5, 795- 814.
- Williamson, O. (2005). The Economics of Governance. *American Economic Review*, 95 (2), 1-18.
- World Bank. (2022). *Worldwide Governance Indicators*.
- UN. (2015). *The Sustainable Development Goals (SDGs)*.
- UN (2021). *Governance of Food Systems Transformation*. Policy Brief. UN.
- Yap, C. (2023). New geographical directions for food systems governance research. *Progress in Human Geography*, Vol. 47, Issue 1, 66-84.

Храбрин Башев е доктор по икономика, професор в Института по аграрна икономика, Селскостопанска академия. ORCID 0000-0003-0555-7468, hbachev@yahoo.com (автор за връзка).

Божидар Иванов е доктор по икономика, професор в Института по аграрна икономика, Селскостопанска академия. ORCID 0000-0002-5520-548X, bozidar_ivanov@yahoo.co.uk

Hrabrin Bachev, PhD, is Professor at the Institute of Agricultural Economics, Sofia. ORCID 0000-0003-0555-7468, hbachev@yahoo.com (corresponding author).

Bozhidar Ivanov, PhD, is Professor at the Institute of Agricultural Economics, Sofia. ORCID 0000-0002-5520-548X, bozidar_ivanov@yahoo.co.uk

THE NATURE AND ASSESSMENT OF AGRI-FOOD GOVERNANCE

Abstract: There are intense ongoing debates about the importance and quality of agri-food governance, and these have not gone unnoticed in Bulgaria. There is no suitable Bulgarian translation for the word governance, and many inaccurate terms are used such as managing, management, leadership, directing, regulating, regime, etc. In order to accurately reveal the essence of this category and avoid misunderstandings with researchers in other fields, this article uses the term governance. It adapts the methodology of New Institutional Economics and offers a holistic framework for an adequate understanding of agri-food governance and for assessing its quality. Agri-food governance is defined as a complex system with five main components: (1) agrarian and related agents, (2) the means (rules, forms, and mechanisms) that govern agents' behavior, activities, and relationships, (3) processes and activities associated with decision-making, (4) a specific social order resulting from the governance process, and (5) the system's performance results in relation to the realization of sustainable development goals. To assess the quality of agri-food governance, a multidimensional hierarchical system of principles, criteria, indicators, and reference values for good governance is suggested. The initial assessment of the quality of agri-food governance in Bulgaria, based on expert and statistical data, shows that it is at an average (European) level. In terms of sustainability, the quality is at a good level, while it is at a satisfactory level in terms of processes, means, and order. The Bulgarian agri-food governance strengths are in terms of equity and solidarity, in addition to a well-functioning public sector; its weaknesses are in stakeholder engagement and private sector efficiency.

Keywords: governance; agri-food system; quality; assessment

JEL codes: Q12; Q18; Q56

Как да се цитира тази статия:

How to cite this article:

Bachev, H., Ivanov, B. (2024). Sashtnost i otsenka na agrohranitelniya governance (The Nature and Assessment of Agri-food Governance). *Economic Thought Journal*, 69(2), 195-221 (in Bulgarian). <https://doi.org/10.56497/etj2469203>